

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 341(045)

А.В. Антипенко,
пошукувач

АНТИТЕРОРИСТИЧНА СКЛАДОВА ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Розкривається необхідність оцінки терористичних конфліктів у рамках міжнародного права збройних конфліктів, міжнародного гуманітарного права та визнання їх соціальної сутності. На базі оцінки тероризму як різновиду збройного конфлікту робиться спроба з'ясувати можливості міжнародного права збройних конфліктів щодо регулювання протидії цьому міжнародному злочину.

Ключові слова: терористичний конфлікт, право збройних конфліктів, міжнародне право, міжнародно-правові механізми боротьби з міжнародними злочинами, гуманітарне право.

Згідно діючого міжнародного права злочин тероризм, який виявляється через насильницький (збройний) конфлікт становить найбільшу загрозу для міжнародного миру та безпеки, визнаний найбільш серйозним міжнародним злочином.

Основна проблема складності правового регулювання тероризму через можливості права збройних конфліктів пов'язується передусім з незвичністю самого формату збройного протиборства у терористичному конфлікті і застосованих методів і засобів боротьби. Так, через механізми терористичних актів здійснюється тиск на владу для вирішення "гострих" проблем (невдоволення станом життя, реалізація національно-визвольних цілей і т.п.).

Не зважаючи на наявність створених міжнародно-правових механізмів боротьби з таким злочином як тероризм та великого об'єму нормативно-правового матеріалу із вказаної проблематики, зробленого не завжди достатньо для його превенції.

Саме тому актуальним є питання удосконалення діючих та створення нових ефективних міжнародно-правових механізмів боротьби із тероризмом у міжнародному праві збройних конфліктів.

Питання антитерористичної складової права збройних конфліктів розробляли такі зарубіжні вчені як Г. Верле, Р. Джексон, Л. Козер та багато інших фахівців. У вітчизняній доктрині вказану проблематику досліджували В.Ф. Антипенко,

І.П. Бліщенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук, Л.Д. Моджорян, І.В. Фісенко та ін.

Завданням даної наукової статті є з'ясування можливостей права збройних конфліктів щодо регулювання боротьби з тероризмом.

Приймаючи збройну конфліктність як соціальну даність, суспільство "навчилось" утримувати її у певних межах руйнівної дії через застосування політичних, економічних механізмів, а також певних правил і норм права. Регулювання такої "конфліктності рівних" не складало значних проблем, оскільки спиралось на більш-менш однакову суспільну думку.

Сутнісні проблеми правового регулювання виникають навколо асиметричних збройних конфліктів, які уособлюють неспівставність економічної потуги протиборчих сторін. Ці проблеми вбачаються у тому, що, міжнародне право в сучасних умовах стає вже не в змозі забезпечити інтереси панівного класу, не виходячи за межі вимог основоположних принципів і вдаючись лише до маневрування на рівні їх тлумачення, прийомів і способів реалізації і т.ін.

Коли йдеться про потенційні можливості права збройних конфліктів у сфері боротьби з міжнародним за своєю сутністю злочином тероризмом, який виявляється через насильницький (збройний) конфлікт, слід звернути увагу на дві протилежні але досить суттєві характеристики міжнародного права у цілому. Перша характеристика стосується того, що міжнародне право ви-

никло, формувалось і розвивалось передусім як право сили і уособлює переважно інтереси панівного класу. Друга його характеристика лежить у гуманітарній площині і зумовлена прагненням суспільства запобігти злочинам, яким притаманна спрямованість на невинних людей і які супроводжуються виявами бузுவірства, підступності, невинної жорстокості.

Першу характеристику можна назвати спірною, оскільки у доктрині вона полемізується і широкого розголосу не отримала [5, с. 117]. Втім слід визнати, що становлення міжнародного права вказує на його силову сутність. При розбудові міжнародного звичаєвого права на основі принципу суверенітету держави зберігають за собою право вільного вибору між війною і миром. У випадку, коли війна завершується *debellatio* одного з учасників, він втрачає юридичну самостійність, а територія такої держави розглядається як *territorium nullus* з відповідними наслідками. І навіть у випадку, коли переможена держава зберігає самостійність, мирна угода з нею знову ж таки базується на силі, оскільки йдеться про "юридичне оформлення основних стратегій зовнішньої політики, які обираються головними силами" [6, с. 370].

Ще одним свідченням "силового" походження міжнародного права є імперіалістична і колоніальна експансія західних народів. Якщо такі території заселені племенами, які не перебували під впливом християнсько-європейської правової формації (не знаходились у володінні якоїсь християнської королівської особи), то вони також визначались як *territorium nullus* [6, с. 372].

Щодо другої характеристики, то слід відмітити, що починаючи з XV століття, уся подальша історія розвитку права збройних конфліктів зумовлена прагненням суспільства запобігти злочинам, які характеризуються залякувальним змістом, бузувірством, підступністю, намірами впливати на перебіг воєнних подій через спричинення шкоди невинним цивільним людям.

Оскільки саме такими злочинними рисами характеризується терористична діяльність, гуманітарний аспект розвитку права збройних конфліктів з антитерористичною спрямованістю представляє певний інтерес.

Сучасні конфліктологічні дослідження тероризму значно поширили уявлення про генезис і природу цього злочинного явища [2, с. 16-163].

Поза сумнівами, вбачаються відповідні конфліктологічні характеристики тероризму як явища, що уособлює соціальний (політичний) конфлікт глобального характеру, тобто такого, що має реалістичну основу (геоекономічну природу) [3, с. 76, 78, 79].

Отже є очевидним, що реалістичність і глобальність терористичного конфлікту (тероризму) базується на відторгненні внаслідок невтримної соціально-економічної поляризації значної частини міжнародного суспільства (в основному – це країни "третього світу") від ресурсів, технологій, благ цивілізації, а, отже, від влади. Протестні настрої глобального масштабу, що виникають унаслідок зубожіння і безвиході, за відомими причинами посилюються міжцивілізаційними ознаками протистояння і набувають радикальних форм. На вістрі таких планетарних соціальних протестів природним чином виникають радикальні рухи і мережі, що все частіше беруть на озброєння єдино прийнятні для них у таких умовах терористичні засоби боротьби.

На наш погляд, тероризм (терористичний конфлікт) це самостійне й самодостатнє соціальне явище глобального гатунку. Як обраний радикалізованими групами засіб розв'язання геоекономічних і соціальних протиріч в умовах глобалізації він є феноменальним. Цю феноменальність передусім слід пов'язувати з терористичними методами дій, тобто терористичними актами.

Терористичний збройний конфлікт за своїм воєнно-стратегічним елементом мало чим відрізняється від збройних конфліктів повстанського гатунку, які визнані міжнародним гуманітарним правом у якості предмета регулювання.

Справа в тому, що предмет національно-визвольної боротьби її ціль, по суті залишилися незрушеними. В той же час, в цих умовах партизан (повстанець) антиколоніального руху втратив територіальний контакт з "людиною в уніформі", як безпосереднім об'єктом збройної дії. Це значною мірою вплинуло і на віртуалізацію методів боротьби, перехід партизана у "терористичну" нішу, де предметом збройного (злочинного) посягання стали невинні (на основі випадкового вибору) люди, як доступний і практично невичерпний арсенал боротьби. У бузувірському механізмі терористичних актів цей "арсенал" і складає феноменальний засіб тиску на неокolonіальну і компрадорську владу заради реалі-

зації тих самих національно-визвольних цілей [4, с. 52, 53].

За самим своїм змістом пріоритетом міжнародного гуманітарного права є захист людського життя за будь-яких умов. Ключовим положенням, що передбачає корисність і ефективність міжнародного гуманітарного права для сфери регулювання збройних конфліктів терористичного характеру є те, що воно не регулює питання щодо причин і походження воєн і збройних конфліктів, справедливості дій сторін, воно вибудовується і структурується на основі правової оцінки методів і засобів ведення збройної боротьби. Це відкриває широкі можливості впливу на тероризм. Адже в рамках гуманітарного права стає цілком доступною юридична кваліфікація терористичних актів як неправомірного засобу ведення збройної боротьби. Одночасно це означає визнання стороною у збройному конфлікті рухів і угруповань, що використовують терористичні засоби боротьби. В свою чергу, це дає можливість поширити на них дію норм міжнародного гуманітарного права і взяти під правовий захист і убезпечити від свавілля, яке досить часто допускається у вигляді тортур, утримання в таємних в'язницях, позасудових покараннях і т.ін.

Застосовність норм і положень права збройних конфліктів щодо збройних конфліктів терористичного характеру зумовлюється тим, що сферою його регулювання є природа, причини й умови виникнення збройних конфліктів. Це створює умови для об'єктивної міжнародної кримінально-правової кваліфікації терористичного збройного конфлікту. Адже терористичний акт, як злочинний засіб боротьби у терористичному конфлікті (тероризмі), є надто "титольним" злочином, який своїм впливом на уяву здатен "підмінити" зміст тероризму як масштабного міжнародного злочину, який ґрунтується на життєвизначальних для певного народу або стносу політичних мотивах.

Слід зауважити, що сприятливі для такої "підміни" умови створює практика "реалполітики", яка не втрачає своїх домінуючих позицій у сучасних міжнародних взаємодіях.

Отже оцінка терористичних конфліктів в рамках міжнародного права збройних конфліктів та міжнародного гуманітарного права передбачає насамперед визнання їх соціальної сутності. Такий підхід утворює можливість повно-

го з'ясування юридичної природи терористичних угруповань і рухів як сторони збройного конфлікту, а також засобів і методів таких дій, оскільки це відбуватиметься вже не само по собі у відриві від об'єкту, предмету і цілі конфлікту. Оцінка даватиметься як складова комплексу протиборства у тому числі через співставність характеристик засобів дії протиборчих сторін.

Такий підхід дає можливість, не виправдовуючи юридичної неправомірності терористичних актів як засобу боротьби і не знижуючи їх бузвирівства та жорстокості, все ж "вирвати" їх з лещат абсолютизації злочинності.

Проблема складності правового регулювання тероризму через можливості права збройних конфліктів пов'язується передусім з незвичністю, "нетрадиційністю" самого формату збройного протидіювання у терористичному конфлікті і застосованих методів і засобів боротьби. Втім, якщо споплянути на історію розвитку права збройних конфліктів, то можна легко переконатись, що воно завжди було здатне на досить динамічні переміни у змісті, призначенні і засобах збройної боротьби.

Більше того, саме з гуманітарністю міжнародних актів збройної сфери прийнято пов'язувати започаткування сучасного міжнародного права у цілому. Першим з них вважається Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях, що була прийнята на міжнародній дипломатичній конференції у Женеві 22 серпня 1864 року. У 1868 році у Женеві було прийнято Конвенцію, що гарантувала захист шпитальних суден на морі. Вона не набула сили, але її положення знайшли відбиток у десятій Гаазькій конвенції 1907 року.

З точки зору ідеї оцінки терористичних актів як неправомірних засобів ведення збройної боротьби, що розвивається у данному дослідженні, цікавість складає формування принципу неприпустимості застосування варварських та нелюдських засобів ведення збройної боротьби, започатковане Санкт-Петербурзькою декларацією 1868 року [4, с. 344].

Нарешті, вирішального впливу на гуманізацію збройної боротьби через створення основ для кодифікації злочинів, що містять найжорстокіші, безглузді антилюдські форми насилля, надано Статутами та Вироками Нюрнберзького і Токійського Міжнародних Воєнних Трибуналів.

У нормах і положеннях Статуту Трибуналу, змісті його організації неважко побачити основи для правової протидії терористичним збройним конфліктам.

Значущою подією у процесі протидії збройній конфліктності через її гуманізацію стала Женевська дипломатична конференція 1949 року, на якій було прийнято чотири конвенції про захист жертв війни.

Характерно також, що у документах Женевських конвенцій 1949 року поряд з терміном "війна" вживаються терміни "міжнародний збройний конфлікт" та "збройний конфлікт неміжнародного характеру".

Питання тут не в термінології як такої. У застугу Женевським конвенціям 1949 року можна поставити те, що вони сутнісно обмежили можливості агресорів з виправдовування воєнних злочинів під приводами того, що їх дії є не "війною", а лише "законною обороною", "поліцейськими операціями", гуманітарними інтервенціями, "наданням допомоги союзнику" і т.ін.

На юридичний зміст режиму загального захисту цивільного населення під час збройного конфлікту позитивно вплинуло прийняття 8 червня 1977 року Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), а також додаткового протоколу, що стосується захисту жертв конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II).

Можна сказати, що Додаткові протоколи до Женевських конвенцій у цілому слід розцінювати як реакцію міжнародного права на національно-визвольні рухи другої половини ХХ століття. Їм притаманна специфічна збройна конфліктність між колоніями і метрополіями і специфічні повстансько-партизанські методи ведення збройної боротьби. Постколоніальна збройна конфліктність характеризується не менш жорстокими факторами внутрішньодержавного змісту. Передусім це пов'язано з тим, що постколоніальні (диктаторські) режими, які намагались залишити після себе метрополії, у ряді випадків не влаштували населення, яке жадало дійсного вільного демократичного облаштування. Жорстокий характер внутрішніх конфліктів спричинив проблему їх міжнародно-правового врегулювання, аби захистити їх учасників, а також цивільне населення від зайвої жорстокості і страждань.

Таким чином, історія розвитку соціальних відносин у частині упорядкування насильницької конфліктності свідчить про те, що у міжнародному праві поступово утворилася група норм, об'єктом регулювання яких насамперед стали відносини між державою, що воює і громадянами іншої протиборчої держави. Такий зміст об'єкту правового регулювання дозволив виділити у якості галузі міжнародного права групу норм, що складають міжнародне гуманітарне право. Його об'єктивною основою є збройний конфлікт та взаємні зобов'язання сторін відносно регулювання положення певних категорій осіб у цьому конфлікті.

З посиленням тенденції інтернаціоналізації міжнародного життя, коли внутрішньодержавна збройна конфліктність перетворилась на впливовий фактор міжнародних взаємодій, об'єкт регулювання міжнародного гуманітарного права розширився. Ним стали також і відносини між державою і певною соціальною групою власного населення, яка здійснює організований збройний вплив на урядові сили з метою зміни конституційного ладу або іншими політичними цілями.

Міжнародне гуманітарне право, примикаючи до "права прав людини", залишається самостійною галуззю, оскільки воно регулює поведінку держав в особливій ситуації, пов'язаній з воєнним конфліктом, а, отже, з регламентацією воєнних дій таким чином, щоб зменшити їх жорстокість та забезпечити гуманітарні стандарти по відношенню до тих, що воюють, поранених, військовополонених, а також мирного цивільного населення.

При цьому є очевидною невідповідність, що пов'язана з трансформацією збройної конфліктності, її змісту. Попри поширене використання у збройних конфліктах як міжнародного, так і неміжнародного характеру терористичних методів дій, тобто набуття ними терористичного характеру, така конфліктність всупереч її "збройному" і протиборчому змісту залишається поза регулюючим впливом з боку міжнародного гуманітарного права.

Звідси постає питання, чи існують (і які саме) перешкоди до введення у поле регулювання міжнародного гуманітарного права збройних конфліктів, основу насильницького протиборства яких складають терористичні методи дій? Адже є очевидним, що такий регулятивний вплив

значно знизив би рівень боротьби і через визнання протиборчою стороною тих сил, що прибігають до терористичних дій, створив умови для формування соціального консенсусу.

Слід констатувати трансформацію змісту збройної боротьби, яка в умовах глобалізації характеризується зростаннями іррегулярної, асиметричної складової, оскільки зростає розрив у військово-економічних можливостях протиборчих у збройних конфліктах сторін.

Міжнародне право збройних конфліктів, за логікою свого розвитку у процесі регулятивного супроводження збройної боротьби, постало перед проблемою прийняття у поле свого регулювання зазначеного асиметричного різновиду збройної боротьби, який, зокрема, уособлює і терористичні збройні конфлікти. Це значно поширило б можливості міжнародно-правового впливу на зниження збройної конфліктності.

Література

1. *Антипенко В.Ф.* Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы / В.Ф. Антипенко.– К.: Вид. НБУВ.– 723 с.

2. *Антипенко В.Ф.* Глобальный конфликт и терроризм / В.Ф. Антипенко // Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости.– К.: Изд. МВД Украины, 2007.– 441 с.

3. *Антипенко В.Ф.* Международная криминология: опыт исследования терроризма / В.Ф. Антипенко.– Saarbrücken, Deutschland: Lap Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012.– 379 с.

4. *Антипенко В.Ф.* Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції / В.Ф. Антипенко.– К.: Вид. МВСУ, 2007.– 406 с.

5. *Джексон Р.* Политическая теория международного общества. Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. к. Буса и С. Смита: Пер с англ. / Общ. ред. и предисл. П.А. Цыганкова.– М.: Гардарики, 2002.– 437 с.

6. *Шваценбергер Дж.* Политическая власть. Изучение мирового сообщества / Дж. Шваценбергер. // Теория международных отношений: Хрестоматия.– М.: Гардарики, 2003.– 400 с.

А. В. Антипенко

Антитеррористическая составляющая права вооруженных конфликтов

Раскрывается необходимость оценки террористических конфликтов в рамках международного права вооруженных конфликтов, международного гуманитарного права и признания их социальной сущности. На базе оценки терроризма как разновидности вооруженного конфликта делается попытка выяснить возможности международного права вооруженных конфликтов по регулированию противодействия этому международному преступлению.

A. V. Antypenko

The antiterrorist component of the law of armed conflicts

Reveals the need for assessing terrorist conflicts within the international law of armed conflict, international humanitarian law and the recognition of their social identity. In assessment of terrorism as a form of armed conflict is trying to find the potential of international law of armed conflict to regulate combat this international crime.